

بررسی سیر تحول میادین در ایران از دوران معاصر تا عصر حاضر (نمونه موردی: میدان 15 خرداد)

محبوبه فاتحی مرج

محبوبه فاتحی مرج، کارشناس ارشد معماری داخلی دانشگاه آزاد تهران جنوب، پست الکترونیکی fatehimarij69@gmail.com

چکیده:

هدف از ارائه مقاله پرداختن به تغییر و تحولات میادین در دوره‌های مختلف حکومتی است. امید است خوانندگان محترم به درک بهتری نسبت به میادین و کاربر آن‌ها در ادوار مختلف برسند. آنچه امروزه در مورد میدان‌های شهری مطرح است چگونگی فرم، نوع استفاده و پیوند آن‌ها با بافت شهری است. امروزه کارکرد میدان‌ها تغییر یافته و بیشتر عملکردهای کلاسیکی میدان‌ها به ساختمان‌ها و مجتمع‌های فرهنگی-تجاری منتقل شده‌اند و دیگر نمی‌توان عملکردهای گوناگون گذشته را از آن انتظار داشت. به مرور زمان و بعد از انقلاب صنعتی شاهد ورود خودروها به بافت شهری هستیم. مفهوم میدان، تقاطع، فلکه و خیابان تغییر پیدا کرد، به طوری که به محوطه-ای میدان گفته می‌شود که به اشغال وسایل نقلیه درآمده باشد. ارگ حکومتی در طی دوران‌های مختلف چه تغییراتی کرده است؟ آیا این میدان پیوند خود را با بافت شهری حفظ کرده است؟ تغییرات کالبدی فضایی، نظم هندسی، تغییرات فرهنگی و اجتماعی این میدان با سایر میادین در چیست؟

برای میدان ویژگی‌ها و تعاریف مختلفی را میتوان مطرح کرد. عکس‌های فوق می‌تواند دید کلی و مفهوم تغییرات میادین را به خوبی بیان کند. عکس هوایی از Google earth تهیه شده است. وسایر عکس‌ها با ذکر منبع به طور کامل درج شده است. مطالب فوق الذکر در این پژوهش از چندین کتاب و سایت‌های معتبر تهیه شده است که با ذکر منابع در انتهای پروژه درج شده است.

کلمات کلیدی: سیر تحول میادین، میدان ارگ تهران، سازگاری در میادین شهری، تحول میدان 15 خرداد

مقدمه:

میدان در فرهنگ لغت فارسی به فضای بازی گفته می شود که محل برخورد چند خیابان در شهرها و روستاها است که از آن به عنوان محل تجمع مردم و یا برای روان سازی تردها و ترافیک ها استفاده می شد. البته در فرهنگ فارسی برای میدان تعاریف مختلفی عنوان شده است، بدین معنی که از میدان گاهی برای رزم، گاهی برای خرید و فروش و گاهی برای عبور مرور ذکر شده است. در یک تعریف کلی؛ میدان ها در گذشته فضاهای باز و وسیعی در کنار راه ها یا تقاطع راه ها و خیابان ها بودند که دارای کارکرد اجتماعی، ارتباطی، تجاری، حکومتی، نظامی و یا ترکیبی از دو یا چند کارکرد بودند. از دیگر انواع کارکرد میدان ها در گذشته می توان به: میدان عمومی، میدان محله ای، میدان ورزشی، میدان برون شهری، میدان شهری، میدان ناحیه ای، میدان همسایگی اشاره کرد.

میدان برحسب ضرورت های مکانی و زمانی نقش و عملکردهای مختلفی به خود گرفته است. گاهی به صورت مکانی و زمانی فضایی حکومتی و دیوانی یا مذهبی داشته است. (دهخدا، 1378)

میدان معمولاً در محل تلاقی مسیرهای ممتد به دروازه شهر پدید می آید که ای مسیره ها، خود به دلیلی ارتباط مستقیم با دروازه شهر، مکانی برای داد و ستد و تجارت بودند. گشودگی پدید آمده از این مسیره ها، معمولاً میدان را به علاوه بر مرکز ارتباطات اقتصادی-اجتماعی به مرکز فیزیکی شهر بدل می ساخت. (ابن بطوطه، 1361)

سیر تحولی میدان ها

مروری کوتاه بر سیر تطور تاریخی میدان از شهرهای کهن تا کنون، شاهد آنیم که رفته رفته میدان نقشی موثر در مجموعه اندام های شهری یافته و تاثیرات زیادی را بر شکل گیری و سازماندهی فضایی شهر نسبت به دوره های تاریخی مختلف، به انجام رسانده است. میدان به عنوان یک فضای شهری با حضور و مکتب معنی دار انسان و به منظور و مقصود معینی در ارتباط با حرکت جمعیت موجودیت می یابد و علاوه بر آن جلوه های روشنی از یک فضای ایجاد کننده ارتباط، تماس و فعالیت آدمی را نمایان می سازد.

مطالعه شهر از دوران کهن، به خصوص شهرهای ایران بعد از اسلام، تا زمانیکه شهرسازی از لحاظ ورود مفاهیم تازه، غریبه و گسستن از ارزش های گذشته خود قرار نگرفته است، گویای آن است که همواره میدان نیز همچون دیگر اندام های موثر و کارکردی، در حیات جاری شهر، حضوری موثر دارد به طوریکه میدان از دوره سلجوقیان به بعد شروع به تثبیت خود کرد و در دوره صفویه به مفاهیم عمیق و کارآمدی در معماری و شهرسازی رسیده و در دوران قاجار به نهایت نقش خود دست یافته است، اما رفته رفته نقش می بازد تا جایی که از سال های میانی دوره پهلوی هویت خود را از دست داده و در دو دهه اخیر نیز در بلا تکلیفی مطلق به سر می برد. درکی که اکنون از میدان وجود دارد همانی است که در ذهن همگان و به طور یکسان از تقاطع چند خیابان که فضایی در میانه آن برای تفکیک حرکت سواره پدید آمده و با ترکیبی از پوشش گیاهی، آب نما و فواره شکل می گیرد و هیچ ارتباط معقولی با انسان، حرکت انسانی و حضور معنی دار انسان برقرار نمی سازد. میدان بدون حضور موثر و امن انسان و به منظوری معین معنی خارجی ندارد و حضور انسان در این فضای میانی تقاطع ها نه دارای معنی است، نه موثر است و نه امن.

میدان در ایران باستان:

میدان ها معمولاً در محل تلاقی مسیرهای ممتد به دروازه های شهر پدید می آید که این مسیر ها، خود بدلیل ارتباط مستقیم با دروازه، مکانی برای داد و ستد و تجارت بودند. گشودگی پدید آمده از تلاقی این مسیر، معمولاً میدان را علاوه بر مرکز ارتباطات اقتصادی-اجتماعی به مرکز فیزیکی شهر بدل می ساخت. علاوه بر این شهر ها همواره یک میدان تجمع دیگر نیز داشته اند که نقش کاملاً مذهبی داشت. اینگونه میدان ها، معمولاً خارج از حصار شهر و مقابل آتشکده ها پدید می آمد. میدان در شهر های ایران باستان عمدتاً فضایی برای با خبر شدن از تصمیمات گردانندگان شهر بود و نه مکانی برای تبادل نظر و تصمیم گیری، به عبارت دیگر اطلاع رسانی آن می چربید.

دوران بعد از اسلام:

شهر دوره اسلامی فاقد عنصر مرکزی به عنوان عنصر تعیین کننده است، بلکه این ستون فقرات شهرها است که شکل آن را تعیین می‌بخشد و سایر عناصر در ارتباط با این عنصر اصلی شکل می‌گیرند. میدان، مسجد، مدرسه و حمام عناصر غیر قابل تفکیک این ستون فقرات هستند که هر یک، نقش و وظیفه ای در تکمیل دیگری دارند.

شهرسازی در دوره قاجار به اوج شکوفایی خود می‌رسد و میدان نقش مهم‌تری را در سازماندهی فضایی شهر بر عهده می‌گیرد. میدان‌های این دوره بر حسب عملکرد و نقش شهری، وسعت‌های مختلفی دارند؛ مثلاً میدان‌های نظامی بسیار بزرگ، میدان‌های حکومتی نسبتاً بزرگ و میدان‌ها تجاری بزرگ بوده‌اند. یکی از موارد مهم اینکه شهر تهران در دوران قاجار دارای ۵ میدان مهم به نام‌های توپخانه، بهارستان، ارک، پاقاپق و مشق می‌شود که از یادگارهای دوران امیرکبیر به شمار می‌رود.

چگونگی استفاده از میدان در حال حاضر

از دیر باز تاکنون بین طرفداران دو دیدگاه متضاد درباره شهرسازی، بحثی در گرفته است که هنوز نیز ادامه دارد: گروهی از شهرسازان اولویت را به جنبه‌های هنری شهرسازی داده؛ بیشتر روی فضاهای شهری تاکید می‌کنند و دسته دیگری اولویت را به جنبه‌های اجتماعی داده و بیشتر عملکرد فضا را مد نظر دارند. گرچه تاکنون اصول و قوانین بسیاری برای شهرسازی تدوین و تصویب شده و به اجرا در آمده است ولی این قوانین تا کنون نتوانسته است از ساخته‌های ناهنجار و بی‌قاعده در شهرها جلوگیری کند. عکس‌العملی که در مقابل این ناهنجاری‌ها مشاهده می‌شود، نمایاگر علاقمندی بیشتر به فضاهای شهری و بازگشت به ایده‌ها هنری در شهرسازی است.

اینک با توجه به افزایش اوقات فراغت، فرصت مناسبی به دست آمده است تا با نوسازی میدان‌های قدیمی و احداث میدان‌های جدید امکانات مطلوبی برای گذران اوقات فراغت به شهروندان داده شود

شروع انقلاب صنعتی

یکی از مهم‌ترین اتفاقات تاریخی در دوره قاجار وقوع انقلاب صنعتی در اروپا است. انقلابی که تاثیر فراوانی بر شکل فضا-های شهری اروپا گذاشت. مهم‌ترین عامل این دگرگونی، ورود اتومبیل به فضاهای شهری بود. در این دوره به تدریج عملکرد میدان به دسته‌ای از فضاهای شهری دیگر واگذار شد و مکان وسیع میدان‌های گذشته به اتومبیل اختصاص پیدا کرد. این وضعیت منتقدان بسیاری یافت و توجه معماران و شهرسازان زیادی را به خود جلب کرد.

انواع میدان‌ها:

1. میدان‌های عمومی

این میدان‌ها محل تجمع مردم بود، به همین دلیل در این میداين فضاهای عمومی چون: عبادتگاه و مساجد، نهرآب، آب انبار، فضاهای تجاری، بازار، حمام و مدرسه ساخته می‌شد.

شکل 1-تهران-میدان امام (توپخانه) پس از آن که به یک میدان عمومی تبدیل شد. در این تصویر ساختمان شهرداری که در ضلع شمالی میدان قرار داشت دیده می‌شود. (منبع: کتاب فضاهای شهری)

2. میدان‌های تجاری

شهرهای بزرگ علاوه بر میدان عمومی، دارای یک یا چند میدان با کارکرد تجاری بودند که برخی از این میدان‌ها محل خرید و فروش کالاهای خاصی به ویژه احشام و ملزومات آنان بودند.

3. میدان حکومتی

بیشتر برای تمرین‌های نظامی، سان و رژه ارتش و یا مجازات مجرمان استفاده می‌شد. معمولا در پایتخت‌ها و شهرهای بزرگ یک میدان حکومتی وجود داشت که برای تمرین‌های نظامی، سان و رژه و انجام مراسم رسمی و احیانا مجازات مجرمان مورد استفاده قرار می‌گرفت. در بعضی موارد، این گونه میدان‌ها تنها جنبه‌ی حکومتی و سلطنتی داشتند و فعالیت‌های مهم و عمده‌ی دیگری در آنجا انجام نمی‌شد، مانند میدان ارگ تهران در پیش از تغییرات کارکردی و کالبدی آن. در پیرامون این میدان‌ها، بناهای نظامی، حکومتی و سلطنتی قرار داشتند، اما در مواردی شخص حاکم یا تشکیلات حکومتی، در هنگام ساختن یا بازسازی چنین میدانی، آن را به گونه‌ای طراحی می‌کردند و در منطقه‌ای مستقر می‌نمودند که میدان دارای کارکردهای اجتماعی نیز باشد. میدان نقش جهان (امام) اصفهان، یکی از نمونه‌های خوب این گونه میدان‌هاست.

شکل 2-تهران - میدان ارگ در هنگامی که کارکرد یک میدان حکومتی و نیمه عمومی داشت. (منبع: کتاب فضاهای شهری)

4. میدان‌های نظامی

در پایتخت و بعضی از شهرهای بزرگ و مهم، یک میدان مخصوص تمرین‌های مداوم نظامی و استقرار و اقامت نظامیان ساخته می‌شد که متشکل از یک فضای باز یعنی محوطه‌ی میدان، حجره‌ها و فضاهایی در پیرامون برای اقامت نظامیان و ذخیره سلاح بود.

5. میدان‌های محله‌ای

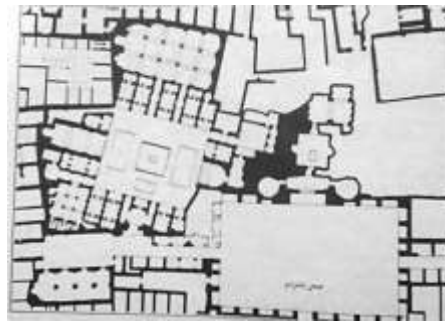
این میدان‌ها در مرکز محله‌ها قرار داشتند و به دو شکل راسته و گذرگاه و یا به صورت میدانچه در محل تقاطع چند راه یا در کنار راه بودند.

شکل 3-محمدیه (شهرکی نزدیک نایین) - فضای باز و یک جبهه از یک میدان محله‌ای طراحی شده. (منبع: کتاب فضاهای شهری)

6. میدان‌های ارتباطی

این میدان‌ها به تکیه نیز معروف بودند، به غیر از میدان‌های برون شهری و بسیاری از میدان‌های نظامی و تجاری سایر میدان‌ها نیز کمابیش از جنبه‌ی ارتباطی برخوردار بودند و اغلب در محل تقاطع با کنار راه‌های مهم شهری قرار داشتند.

شکل 4-تهران - امامزاده سید اسماعیل و مدرسه فیلسوف ، صحن امامزاده کارکرد یک میدانچه ی ارتباطی را نیز دارد.

پیوند ارگانیک میدانها با سایر فضاها و عناصر شهری

بررسی برخی از خصوصیات میدان‌ها در این نوشتار به سبب کارکرد ارتباطی آنها به عنوان یک مفصل ارتباطی و شهری انجام می‌گیرد، اما همان گونه که بازارها در کنار کارکرد ارتباطی، دارای کارکردهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نیز بودند، بیشتر میدان‌ها هم در کنار کارکرد و نقش ارتباطی، زمینه و فضایی برای انجام بعضی از فعالیت‌های مهم اجتماعی و شهری بودند، که این امر نظم هندسی را در بافت میدان ایجاد می‌کرد.

شکل 5-سمنان - بازار در امتداد راه منتهی به مسجد بزرگ در کنار یک میدان قرار دارد.

خصوصیات کالبدی-بصری و کالبدی-فضایی میدانها

1. وابسته و متعلق به میدان

شکل 6-تهران - میدان توپخانه در هنگام تشییع جنازه ی ناصرالدین شاه / اصفهان - میدان امام. فضاهای پیرامون میدان متناسب با خصوصیات میدان ساخته شده اند و به آن وابسته هستند.

2. مستقل از میدان

شکل 7-نیشابور- میدان گوسفندفروشها. چند بنای مستقل از میدان، آن را محصور کرده اند. / آران - نمونه ی یک میدان جانبی مستقل از میدان (1.میدان 2.مسجد 3.حسینیه کوچک 4.حسینیه سلیمانی)

ارگ تهران

ارگ حکومتی تهران در زمان ناصرالدین شاه، شامل محوطه ای بود که امروزه محدوده بین ضلع جنوبی میدان توپخانه (امام خمینی کنونی) و قسمتی از خیابان سپه یا مریضخانه (امام خمینی کنونی)، بخشی از خیابان جباخانه یا بوذرجمهری (پانزده خرداد کنونی) تا چهارراه گلوبندک، خیابان ناصریه (ناصر خسرو کنونی) و خیابان جلیل آباد (خیام کنونی) از گلوبندک تا خیابان سپه یا مریضخانه (امام خمینی کنونی) را در بر می گرفت.

شکل 8-تصویر گوگل (منبع:نگارنده)

به مرور زمان و در طی دوران این ارگ و دیواره های آن دستخوش تغییراتی شد، که می توان این تغییرات را به سه دوره تقسیم کرد.

دوره اول

تا قبل گسترش شهر تهران در زمان ناصرالدین شاه، میدان ارگ و سبزه میدان، دو میدان مهم شهر تهران شمرده می شده اند. در توصیف میدان ارگ و زمان احداث آن آمده است:

ارگ تهران که بنیان آن به روزگار صفویان نهاده شد، خود باور خندقی جداگانه داشت که آن را از دیگر بخش های شهر جدا می کرد. در فاصله خندق و ارگ شهر در سمت جنوب، میدان ارگ قرار داشت که در روزگار زندیه ایجاد شده بود. نام این میدان بعدها، به سبب وجود شماری توپ (از جمله مروارید). انبارها و اتاق های مربوط به توپخانه تغییر یافت. در سال 1281 ه.ق. س از انتقال توپخانه جدید و ایجاد استخر و فضای سبز و گلکاری در آن، به باغ گلشن تبدیل شد. (ذکا، 1369:63)

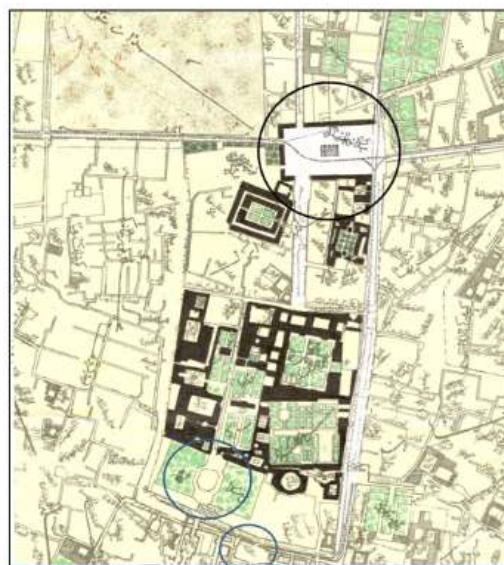

شکل 9- موقعیت سبزه میدان و میدان ارگ در جنوب ارگ حکومتی، در این نقشه مشخص است. این نقشه را آگوست کریشیش در سال 1858 میلادی (1237 شمسی) ترسیم کرده است.

دوره دوم

با آغاز مدرنیزاسیون در ایران از اواسط عصر قاجاریه، (قبادیان، 1382: 232-240)، کم کم شکل ساختمان‌ها و بافت شهری تهران متحول و متغیر شد. حصار قدیم تهران (حصار طهماسبی) تخریب و حصار جدید (حصار ناصری) احداث شد و مساحت شهر پنج برابر شد.

در نقشه ای که به دست عبدالغفارخان کشیده شده، سه میدان جدید به نام های میدان مشق، میدان توپخانه و میدان بهارستان، به ترتیب در شمال و شمال غرب و شرق ارگ حکومتی مشخص شده است.

شکل 10- در این نقشه، میدان توپخانه و خیابان مستقیم مرتبط به آن در شمال ارگ حکومتی و میدان ارگ و سبزه میدان در جنوب ارگ قرار دارد. نقشه را عبدالغفارخان نجم الملک در سال 1309 قمری (1270 شمسی) ترسیم کرده است.

شکل 11- عکس هوایی شهر تهران پس از گسترش آن در زمان ناصر الدین شاه
سبزه میدان و میدان ارگ در سمت چپ و میدان توپخانه در سمت راست عکس است
منبع ماخذ: خانه کاخ گلستان

دوره سوم

نخستین نقشه شهر تهران در زمان پهلوی اول، در سال 1309 با عنوان نقشه جدید تهران ترسیم شد. در این نقشه خیابان‌های تازه تاسیس تهران، به صورت مستقیم و در یک شبکه شطرنجی نشان داده شده است. در این زمان به دلیل وضعیت به نسبت مناسب اقتصادی، تغییرات زیاد کالبدی و نوسازی در تهران انجام شد. با توجه به اهمیت راه‌های سواره، تاکید بر ساخت میدان شهری (فلکه) اهمیت فراوان یافت. ساخت و سازهای اطراف میدان با سبک معماری تلفیقی و نئوکلاسیک انجام گرفت. تغییرات اساسی در بافت شهری از دوران پهلوی اول آغاز شد. عریض شدن معابر به دلیل ورود خودروها به داخل کشور انجام گرفت. ورود اتومبیل دلیل عمده تغییرات در بافت معابر در ارگ سلطنتی تهران بخش‌های متعددی وجود داشت که اکنون بسیاری از آنها تخریب یا از حالت اولیه خود خارج شده است.

در پایین برخی از مکانها آمده است:

توپ مروارید

سال‌ها پیش در میدان ارگ تهران، در محل حوض میدان، یک توپ کهنه با لوله‌های ضخیم و دو چرخ بسیار بزرگ وجود داشت که به آن توپ مروارید می‌گفتند. روی لوله توپ شعرهایی از فتحعلی خان صبا، ملک الشعرای دربار فتحعلی شاه قاجار حک شده بود. این توپ قدیمی هم اکنون در محل سابق باشگاه افسران که امروزه بخشی از وزارت امور خارجه را در بر می‌گیرد، در خیابان سی تیر نگهداری می‌شود.

کاخ گلستان

مجموعه ی کاخ گلستان، یادگاری به جای مانده از ارگ تاریخی تهران، محل اقامت شاهان سلسله قاجار، و از زیباترین و کهن ترین بناهای پایتخت دوپست ساله ایران است.

میدان ارگ

این میدان وسیع که از دوره زندیه به جای مانده بود، در زمان فتحعلی شاه «ارگ» نام گرفت. این میدان را سپس میدان شاه، میدان توپخانه و باغ گلشن نامیدند و امروزه آن را به نام میدان پانزده خرداد می‌شناسند.

شکل 12- دارالفنون نخستین مدرسه علوم جدید، در این محل تاسیس و نخستین پارک عمومی تهران نیز در این محدوده ساخته شد.

شمس‌العماره که زمانی مرتفع‌ترین ساختمان تهران بود، در محله ارگ استوار شد و نخستین موزه عمومی تهران و نیز تکیه دولت مهم‌ترین بنای مذهبی شهر نیز در این محدوده استقرار یافت.

شادروان «یحیی ذکاء» می‌نویسد: کهن‌ترین بناهای موجود در مجموعه گلستان، ایوان تخت مرمر و خلوت کریمخانی متعلق به دوران کریمخان زند است. به فرمان او حصار ارگ مجدداً احیا و حرم خانه و خلوت خانه و عمارت دارالحکومه در داخل آن بنا شد. او تابستان سال بعد نیز دستور داد تا یک عمارت خاصه و دیوان خانه بزرگ به سبک ساسانی و باغی در کنار آن بنا نمایند. در زمان فتحعلی شاه و ناصرالدین شاه قاجار بناهای متعددی در داخل ارگ تهران احداث شد.

در دوران رضاشاه، بخش‌های بزرگی از ارگ تهران، از جمله حصار دور آن، سر در باب عالی، تلگراف خانه، تکیه دولت، نارنجستان، باغ گلشن و ساختمان‌های اندرونی تخریب شد و محل سکونت شاه به سعدآباد و سپس در دوران محمدرضا شاه به نیاوران منتقل شد. در این دوره، مجموعه گلستان به محل پذیرایی از میهمانان خارجی تبدیل شد.

در دوران رضا شاه پهلوی، بخش‌های بزرگی از ارگ تهران، از جمله حصار دور آن، سردر باب عالی، ساختمان دفتر استیفا، نگارخانه، تکیه دولت، نارنجستان، باغ گلشن و ساختمان‌های اندرونی تخریب شد. محل سکونت شاه به سعدآباد و سپس در دوران محمد رضا شاه پهلوی به نیاوران منتقل و مجموعه گلستان به محل پذیرایی از میهمانان خارجی تبدیل گردید. پس از انقلاب اسلامی مجموعه گلستان همچون اغلب عمارات سلطنتی دیگر بصورت موزه در آمد تا همگان بتوانند از آن دیدن کرده و از تماشای زیبایی‌های حاصل فکر و دست هنرمندان و صنعتگران ایرانی بهره‌برند.

بخش‌های مختلف این مجموعه در حال حاضر عبارت است از: ایوان تخت مرمر، خلوت کریمخانی، اتاق موزه (تالار سلام) و حوضخانه آن، تالار آینه، تالار عاج یا سفره خانه، تالاربرلیان یا سفره خانه، تالاربرلیان یا تشریفات، ساختمان کتابخانه، عمارت شمس‌العماره، عمارت بادگیر و حوضخانه وسیع آن، تالار الماس، کاخ ابیض، چادر خانه

نتیجه‌گیری

با بررسی سیر تحول میادین به این نتیجه می‌رسیم در گذشته شهرها یک مرکزیت به نام میدان داشته‌اند، اما به تدریج و با گذر زمان این میدان‌ها جزئی از بافت شهری شده‌اند و الگوهای شعاعی به فضای اطراف میدان داده‌اند. میدان‌ها با خیابان‌های منظم و خطی به یک دیگر وصل شده‌اند. در میدان‌های کنونی شاهد دید و چشم انداز باز در اطراف میدان‌ها هستیم. عملکرد و کاربری میادین در گذر زمان تغییر اساسی پیدا کرد و از یک الگوی رفتاری فرهنگی-اجتماعی به یک الگوی ترافیکی تبدیل شد. تا نیاز

هر چند میدان ارگ تهران یکی از اصلی‌ترین میادین حکومتی شهر تهران محسوب می‌شد، اما این میدان، نسبت به دوران قبل‌تر خود کم‌اهمیت‌تر شده است و عوامل کالبدی بصری در اطراف این میدان متفاوت از سایر میدان‌ها است و شاهد دید باز

وسیع‌تری نیستیم. در حقیقت نتوانسته‌است با بافت شهری پیوند قوی را داشته باشد. این میدان در گذشته نقش فرهنگی-اجتماعی پررنگی را ایفا می‌کرد ولی در عصر حاضر نه تنها عملکرد فرهنگی اجتماعی گذشته را ندارد بلکه بر خلاف سایر میادین حتی از عملکرد ترافیکی نیز به دور بوده است.

منابع

- دکتر بمانیان، محمدرضا، تاملی بر چگونگی ساماندهی میدان‌های شهری، کتاب ماه هنر، (1388)
- دکتر قریب، فریدون، طراحی میدان شهری، مجله هنرهای زیبا
- بحرینی، سید حسین-فرایند طراحی شهری، دانشگاه تهران، 1375
- قبادیان، وحید، نخستین میدان مدرن شهر تهران، پژوهش‌های جغرافیایی انسانی، 1391
- دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، دانشگاه تهران، تهران، 1378
- ابن بطوطه، محمد بن عبدالله، سفرنامه ابن بطوطه، ترجمه محمد علی موحد، انتشارات علمی فرهنگی ایران، تهران، 1361